

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ — ототожнення себе з національною спільнотою на основі стійкого емоційного зв'язку, що виникає внаслідок сформованої системи уявлень про традиції, культуру, мову, політику, а також прийняття групових норм і цінностей. Головним ідентифікатором Н. і. є **національна свідомість**. За змістом Н. і. — це сфера ідей, цінностей і смислів культури, сприйнятих і артикульованих більшістю громадян країни. Вона має власні засади в конструюванні індивідом своєї тотожності. Вибір Н. і. зумовлений політичними, економічними, соціальними й історичними чинниками, що робить її динамічною.

Становлення Н. і. як складової концепції особистості підпорядковане певним закономірностям і проходить низку фаз у своєму розвитку. Її пробудження відбувається в дитячому віці під впливом сім'ї, родини, друзів, знайомих, ровесників і продовжує формуватися впродовж усього періоду соціалізації. Процес формування Н. і. у системі ідентичностей має 3 складові:

1. прийняття специфічних елементів (вірування, цінності, очікування), що утворюють колективну Н. і.;
2. розвиток орієнтації на націю як таку;
3. самовизначення себе як члена цієї нації.

У структурі Н. і. виокремлюють когнітивний, афективний і конативний компоненти. До когнітивних належать: знання про існування національної групи, категоризація себе як члена національної групи, знання про національну територію, державні символи, звичаї і традиції; до афективних — суб'єктивна актуальність Н. і. та прихильність до неї. Конативний компонент передбачає здатність особистості реалізовувати свою поведінку відповідно до цінностей та вірувань національної спільноти. Існує декілька концепцій щодо визначення самого поняття «національна ідентичність». Проблема класифікації Н. і. знайшла своє відображення у працях британського вченого Е. Сміта і німецького дослідника П. Альтера. Останній диференціював концепцію культурної Н. і. й громадянської політичної ідентичності. Основними компонентами культурної ідентичності він вважав спільність традицій, мови, місця проживання, релігії, звичаїв, історії; ключовим елементом політичної Н. і. — наявність у громадян політичної свідомості, рівності перед законом. Розкриваючи зміст поняття «національна ідентичність», Е. Сміт створив її західну (або громадянську) модель, що містить низку складових:

- історично спільна територія, закони та інститути;
- політична рівність громадян, виражена в чинній

системі прав та обов'язків;

- спільність громадянської культури та ідеології.

На думку Е. Сміта, на відміну від західної моделі, основними компонентами східної (або етнічної) моделі Н. і. є походження (належність до свого клану), національна культура, мова, звичаї. Американський соціолог Р. Брубекер обстоює тезу про переважання в Н. і. транзитних демократій Східної Європи та Євразії етнокультурного аспекту і брак необхідних умов для інтеріоризації патернів громадянської національної ідентичності. Він вважає, що в цих країнах створенню державності передували націоналістичні рухи, а сама держава створювалася на користь конкретної етнополітичної групи. Дослідник націоналізму Д. Скопфлін звертає увагу на ще один специфічний аспект транзитних демократій — зв'язок етнічного націоналізму та історичних патернів комуністичної ідеології. Наприкінці 1990-х рр. виник критичний напрям, що орієнтувався на переосмислення стандарту типологізації Н. і. в межах дихотомії Схід/Захід, громадянський/етнічний тип. Відтак сформувалися нормативна, концептуальна та емпірична лінії критичного аналізу зазначеного стандарту класифікації. У новітніх умовах поширення глобалізації Н. і. стає важливим елементом для національної безпеки сучасних держав. Від характеру та змісту Н. і. значною мірою залежить майбутнє як самої держави, так і характеру відносин у країні між різними групами населення. Від того, чи населення певної країни ідентифікує себе, власні та групові інтереси з державою, або сприймає державу як перешкоду для реалізації цих інтересів, безпосередньо залежить територіальна цілісність країни. Зміни традиційних орієнтирів, розмиття меж нації за рахунок чужорідних елементів чи неприйнятих цінностей призводять, зазвичай, до розколу нації та громадянської війни.

Дослідження Н. і. в українській соціології мають тривалу історію, її початком вважають працю В. Старосольського «Теорія нації» (видана 1921 Українським соціологічним інститутом у Відні). У новітній час вітчизняні соціологи фокусують увагу на проблемі співіснування різноманітних варіантів української Н. і., протистояння політичної і культурної моделей. На підставі діяльнісного та аскриптивного критеріїв належності до нації Д. Судин виокремив 4 типи Н. і.: діяльнісний (відповідає моделі політичної нації), аскриптивний (моделі культурної нації), амбівалентний (індивіди вважають себе членами нації на основі 2-х груп критеріїв), невизначений (індивіди не усвідомлюють критеріїв, на основі яких зараховують

себе до нації). Особливість Н. і. українців полягає в незавершеності процесу формування української політичної нації, зокрема нетотожності патріотизму й етнічності (україномовності) підтримці державної незалежності.

Ця проблема значною мірою зумовлена об'єктивною спадщиною колоніального / неокolonіального часу — починаючи від ментальних підсвідомих настанов, вкорінених у культурі повсякденності та сформованих ще під час періодів поділу України між тими чи іншими державами, і закінчуючи різним рівнем економічної та культурної інтегрованості регіонів країни до колишнього радянського політичного простору (зокрема наявність у складі України Донбасу та Криму з переважно переселенським населенням). Головна проблема формування загальнонаціональної ідентичності в Україні — латентна конкуренція 2-х проєктів нації: українського і російського, мовна проблематика яких є лише відкритою актуалізованою частиною цього суперництва. З початком 2014 російсько-української війни значної актуальності набула проблема протидії цілеспрямованому розмиванню та деструкції української ідентичності. З метою інтеграції України до «руського мира» політичний істеблішмент РФ використовує всі

можливі засоби впливу, насамперед в інформаційно-культурній сфері. У новітній час російське керівництво намагається нав'язати Україні «війну ідентичностей», свідченням чого є пропозиція перегляду Н. і. українців, фактичної асиміляції в межах плану «12 кроків до більшої безпеки в Україні», оприлюдненого на Міжнародній конференції з безпеки у Мюнхені (лютий 2020).

Рекомендована література

1. Сміт Е. Національна ідентичність / Пер. з англ. К., 1994;
2. Степаненко М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. К., 2011;
3. Судин Д. Українська національна ідентичність: змістовне наповнення в регіональному та віковому вимірах // Молодіжна політика: пробл. та перспективи. Дрогобич, 2012;
4. S. Stefan. Multiple Identities in a Unitary State: Tracing the Origins of the Ukrainian Crisis Back // Law, Territory and Conflict Resolution. Leiden, 2016;
5. G. Sasse, A. Lackner. War and identity: the case of the Donbas in Ukraine // Post-Soviet Affairs. 2018. № 2-3.

О. І. Стегній

Бібліографічний опис:

Національна ідентичність / О. І. Стегній // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-71062>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).